

УДК[94(478):327.8(4)]”1538/1859”

Дмитро ЧУЧКО

**ВТРУЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ У
ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ МОЛДАВІЇ
(1538-1859 рр.)**

У статті автором, на основі аналізу джерел та історичної літератури, проведено комплексне дослідження мотиваційних аспектів втручання іноземних держав у внутрішньополітичне життя Молдавського воєводства в першій чверті XVI – середині XIX ст. Розкрито шляхи і методи втручання іноземних правителів у справу призначення молдавських господарів. Висвітлено питання виконання зобов'язань воеводами Молдавії перед іноземними державами, які сприяли їх утвердженню на престолі воєводства впродовж XVI-XIX ст. Особлива увага приділена ролі зовнішньополітичного чинника у становленні та розвитку традиційного для Молдавії конструкту державно-церковних відносин.

Ключові слова: Молдавія, господар, зовнішньополітичний чинник, державно-церковні відносини.

Дмитрий ЧУЧКО

**ВМЕШАТЕЛЬСТВО ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ
ВО ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКУЮ ЖИЗНЬ МОЛДАВИИ
(1538-1859 гг.)**

В статье автором, на основе анализа источников и исторической литературы, проведено комплексное исследование мотивационных аспектом вмешательства иностранных государств во внутривполитическую жизнь Молдавского воєводства в первой трети XVI – середине XIX вв. Раскрыты пути и методы вмешательства иностранных правителей в дело назначения молдавских господарей. Освещены вопросы выполнения обязательств воеводами Молдавии перед иностранными государствами, которые способствовали их утверждению на престоле воєводства в течение XVI-XIX вв. Существенное внимание уделено роли внешнеполитического фактора в становлении и развитии традиционного для Молдавии конструкта государственно-церковных отношений.

Ключевые слова: Молдавия, господарь, внешнеполитический фактор, государственно-церковные отношения.

Dmytro CHUCHKO

**INTERVENTION OF FOREIGN STATES IN THE
POLITICAL LIFE OF MOLDOVA (1538-1859)**

In the article, on the basis of analysis of sources and historiographical base, a complex research of the motivational aspects of the intervention of foreign states in the political life of the Moldavia in the first quarter of the XVI-th – the middle of the XIX century. The ways and methods of interference of foreign rulers in the task of appointment of Moldavian owners are revealed. The issue of fulfilling the obligations of Moldavian governors to foreign states, which contributed to their affirmation on the throne of the Voivodeship during the XVI-XIX centuries, was highlighted. Particular attention is paid to the role of the foreign policy factor in the formation and development of the traditional for Moldavia framework of the relations between the Church and state authorities is explored.

Keywords: *Moldavia, hospodar, foreign policy factor, the relations between the Church and state authorities.*

Суттєву роль у внутрішньополітичному житті Молдавії впродовж 1538-1859 рр., в тому числі й у державно-церковних відносинах, відігравав зовнішньополітичний чинник. Характерно, що саме він доволі часто призводив до конфронтації між місцевим православним духовенством та господарями, нерідко виступаючи деструктивним елементом в так званій „симфонії влад”¹, котра була основою взаємин Церкви та держави в Молдавії.

Аналіз наявної джерельної бази [1-10] та історіографічних праць [11-27] дає підстави стверджувати, що питання втручання іноземних держав у внутрішньополітичне життя Молдавського воєводства в першій чверті XVI – середині XIX ст. вивчені фрагментарно, без належних узагальнень та висновків, що

¹ Суспільно-політичний устрій, в основу якого було покладено союз Християнської Церкви та Християнської імперії на чолі з правовірним імператором-християнином.

Мал. 1. Великий логофет і літописець Мирон Костін (Фреска в монастирі Тодорень).

актуалізує подальшу наукову розробку проблеми. Варто відзначити, що хоча вплив цього зовнішньополітичного чинника простежується ще з початку створення Молдавського воєводства¹, проте тільки з першої третини XVI ст. він став особливо відчутним в державотворчій політиці Молдавії.

Справді, внаслідок захоплення турецьким військом на чолі із султаном Сулейманом I в 1538 р. молдавської столиці Сучави, відбулися значні зміни у взаєминах світської влади та Церкви. Їхня суть полягала в наступному. Перш за все, була поступово зруйнована існуюча до цього часу спадково-виборна система обрання молдавських господарів [3, с.48]. Її змінив

інший принцип вибору очільника країни, за яким головну роль почали відігравати місцеві бояри. З них формувався дорадчий орган при господарі – Диван, до функцій якого почало належати й право обрання правителя Молдавії з наступним його затвердженням султаном в Стамбулі. Доречно відзначити, що хоча до цього органу входили представники боярства та духовенства, а Молдавський митрополит продовжував вважатися другою за значенням особою після господаря, політичний курс країни визначався саме впливовими боярськими родинами Молдавського

¹ До створення Молдавської держави Молдавія була прикордонною маркою Угорського королівства, а з кінця XIV ст. її правителі складали васальну присягу польським королям.

князівства. В той же час їхні інтереси при обранні господаря на пряму залежали від рішень Оттоманської Порти. Після обрання в Дивані, господар повинен був вирушати в Стамбул та отримати, за грошову винагороду, підтвердження від султана на правління. За твердженням экс-воєводи Д. Кантемира, який описав процедуру обрання господаря в період османського панування у „Описі Молдавії”, турки „в часи княжіння Мирона Барновського запровадили новий закон, згідно з яким господар мав особисто отримувати знаки своєї влади від Порти і кожні три роки особисто з’являтися до палацу Високої Порти на поклін султану” [3, с. 82]. Він також додає що для того, „щоб це невідкладно виконувалося стали частіше міняти та скидати господарів і вселили їм такий страх, що вони не тільки погоджувалися з наказом з’являтися до палацу після першого та другого року князювання для одержання підтвердження на правління як милість султана, але навіть через страх перед користолюбством візирів почали добровільно просити й домагатися наказу щодо підтвердження їх на правління” [3, с. 82-83]. Це, в свою чергу, за визначенням низки дослідників історії Молдавії, перетворило господарський престол Молдавії на предмет купівлі-продажу. Власне, можна побачити, що усе XVI ст. пройшло під знаком жорстокої боротьби претендентів, яких підтримували різні боярські угруповання, за молдавський престол. Внаслідок цієї боротьби, господарями Молдавії по чергово ставали представники пропольської, проавстрійської та протурецької орієнтацій. Єдине, що повинні були зробити обранці, це присягнути на вірність султану й отримати фірман. Прагнучи оволодіти господарським престолом, претенденти виплачували значні суми за дозвіл правити в князівстві. Компенсували вони свої витрати нерідко за рахунок церковних інституцій, що, в свою чергу, викликало супротив серед православного населення країни, особливо серед бояр та духовенства. Хоча першим, кого призначила Осяйна Порта на правління, був Штефан Лекуста, проте саме за володарювання сина усунутого султаном Сулейманом I Петра Рареша господаря Ілляша Рареша в Молдавії вперше відбувся відкритий конфлікт між державною владою та Православною Церквою. Прийшовши до влади в 1546 р., цей воєвода обклав податками монастирі, чим

викликав ненависть з боку бояр та духовенства. Церква розцінила це як посягання на її давні права і звинуватила господаря у віровідступництві. Цю позицію Церкви показує у своєму літописі ігумен Євфимій, який пише, що воєвода Ілляш Рареш, „син Мухамеда, який дозволив собі закон своїм зловір'ям відкинути”, почав „противитися благочестивій християнській нашій вірі та православної Церкви. Святі ікони, образ Христа та пресвятої Богородиці й усіх святих ідолами назвав, будучи нечестивим ідолом і другом диявола, священників та дияконів зненавидів” [7, с. 96-97]. За свідченням Єфтимія, таке святотатство з боку господаря спричинило „серед християн великий бунт” [7, с. 96-97]. Побоюючись народного гніву, Ілляш Рареш втік до Стамбула, де прийняв іслам і був призначений султаном пашою Сілістрії, а господарський престол в Сучаві посів його брат Штефан Рареш.

Перша спроба втручання у справу призначення молдавських господарів з боку Священної Римської імперії, яка мала свої плани на Молдавію в контексті боротьби з Османською імперією, відбулася у другій половині XVI ст. Завдяки вдалим дипломатичним демаршам австрійських послів при Осяйній Порті та внаслідок вдалого лавірування серед боярських угруповань, молдавський престол отримав авантюрист з Криту Іоанн Якоб Гераклід. І хоча правління цього господаря, якого в Молдавії називали Деспот-Воде, було нетривалим (з 1561 по 1563 рр.), проте його діяльність внесла сум'яття у державно-церковні відносини в країні.

Цей грек, будучи ставлеником Габсбургів та протестантом за віросповіданням, після сходження на престол вирішив відкрити Молдавію для західноєвропейського просвітництва та ідей Реформації. Першим кроком на шляху до цього стала публікація 11 грудня 1561 р. „Декларації з Васлуя до всіх гнаних протестантів Європи”, в якій він запросив їх до Молдавського князівства та пообіцяв релігійну свободу й необхідну допомогу [22, с. 121]. Наступним його кроком стало обрання польського священника-реформатора, Іоханна Лусинського, протестантським єпископом Молдавії [22, с. 122]. В той же час стосовно місцевої Православної Церкви Іоанн Якоб Гераклід не лише виявляв вороже ставлення, але й прямо посягнув на її майно. Молдавський літописець-монах Азарій, свідчить, що Деспот-Воде, який був покровителем

Мал. 2. Воевода Молдавії
Арон Тиран.

протестантів, „православні християнські перекази ненавидів, привівши з собою іновірних радників... молебників та монастирі не любив. Срібний посуд і золото, якими були святі ікони прикрашені, від усіх монастирів до себе зібрав і себе прикрашав... від цього був плач та ридання всіх ображених і без права пограбованих” [7, с. 129]. Таке відверто вороже ставлення до Православної Церкви та секуляризація монастирського майна викликало ненависть населення країни до Іоанна Якоба Геракліда та призвело до повстання, яке закінчилося

усуненням і смертю господаря [10, с. 156, 97].

Чималий вплив на внутрішньополітичне життя Молдавії справила в часи правління королеви Єлизавети Англія. Це було обумовлено її інтересами в Карпато-Дунайському регіоні, причому не лише політичними та економічними, але й релігійними. Наприкінці XVI ст. англійські дипломати, нарівні з австрійськими та польськими, також почали відверто втручатися в процес вибору та затвердження молдавських господарів при дворі султана в Стамбулі. Дипломатичний успіх Англії в цьому питанні був продиктований, передусім, вдалими діями з боку королівських послів при Осяйній Порті. Показовим епізодом успішних дій англійського посла Едварда Бартона в Константинополі стало сходження на престол Молдавії Арона [27, с.769; 407], якого молдавські літописці іменували Тираном [10, с. 266]. Цікаво, що цей господар двічі ставав молдавським господарем (вересень 1591 – липень 1592 рр. та 8/18 жовтня 1592 – 25 квітня/5 травня 1595 рр.), і обидва рази завдяки англійській протекції. Його друге правління, яке розпочалося в жовтні 1592 р., негативно позначилося на взаєминах державної влади та Православної

Мал. 3. Воєвода О. І. Куза (Худ. Крігубер).

Церкви в Молдавському князівстві. Ставши господарем завдяки підтримці яничар¹ та за дипломатичної підтримки англійського посла Едварда Бартона, Арон Тиран мав щодо своїх протеже певні зобов'язання, зокрема фінансового та релігійного характеру [18, с. 169; 27, с.769]. Як зазначає чернівецький дослідник О. Сич, з господаря перед його від'їздом до Ясс було взято обіцянки відновити в правах протестантів, які проживали на території

¹ Ароном при першому обранні господарем було заборговано значну суму яничарам, які, підтримавши його повернення на престол, прагнули, у такий спосіб, повернути кошти.

Молдавії, повернути їм церкви, забрані попередніми господарями за наполяганням єзуїтів, та дозволити свободу віросповідання [20, с. 93]. Одразу ж після зайняття молдавського престолу господар Арон взявся за виконання обіцяного в Стамбулі. Зокрема, з метою зібрання коштів для виплати боргів своїм кредиторам, в тому числі й англійському послу Бартону, він посилив фіскальний визиск молдавського населення [27, с. 770]. Крім того, воєводою було здійснено певні кроки і у справі надання релігійних свобод. Так, у листі, датованому 9 вересням 1592 р., Бартон повідомляв, що Арон „від імені її Величності відновив свободу звичаїв гуситів та передав їм церкви, які раніше їм належали” [21, с. 162]. Ці дії з боку господаря Арона Тирана викликали невдоволення молдавського православного духовенства та населення країни. До Стамбула було відправлено делегацію бояр зі скаргою на Арона та з проханням утвердити для Молдавії нового господаря Петра

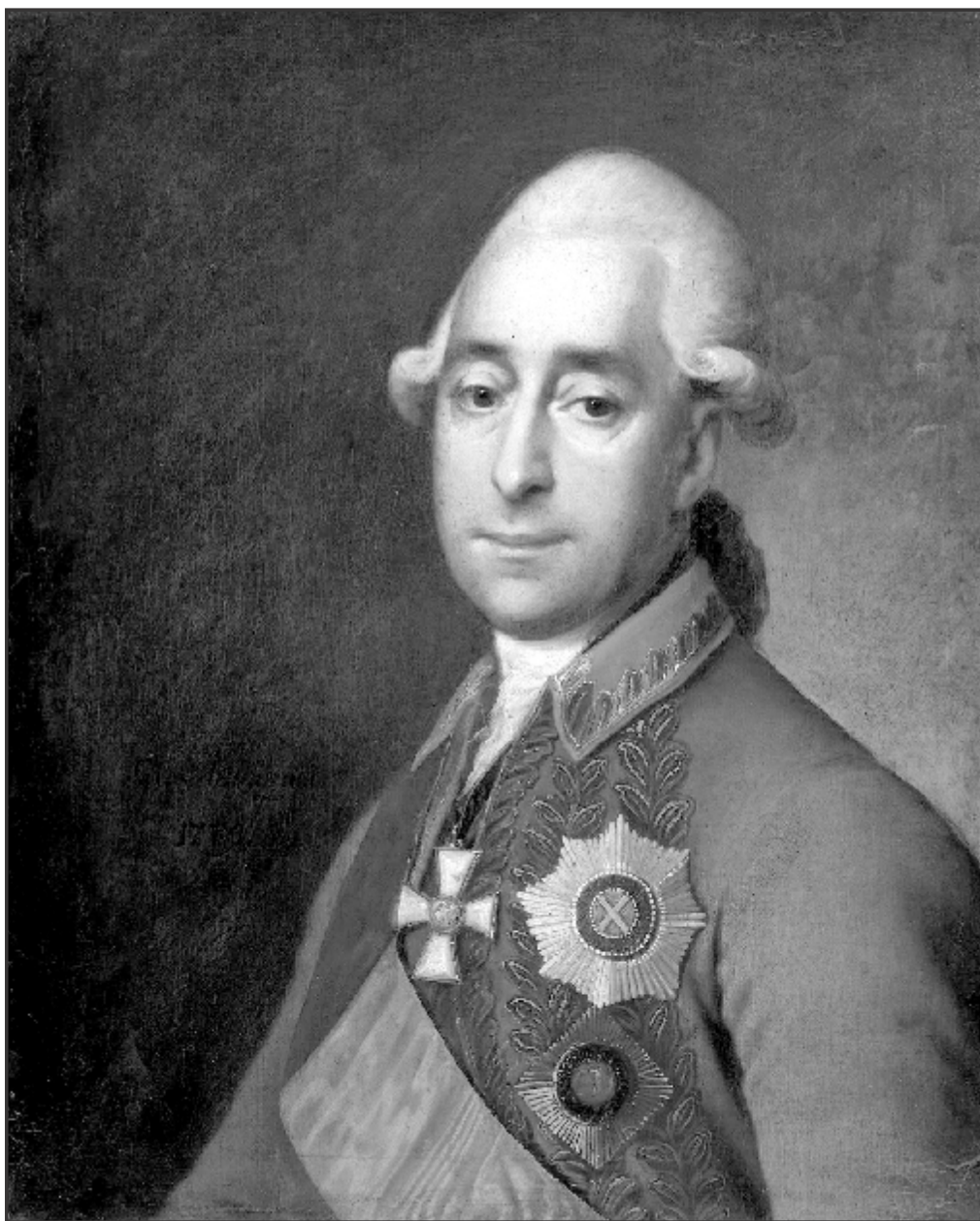
Мал. 4. Господар Молдавії Василе Лупу (Гравюра XVII ст.).

[18, с. 169]. Таке звернення викликало супротив з боку Порти, яка відмовила молдавській делегації в утвердженні Петра¹. Арон залишився на престолі Молдавії, проте вже в серпні 1594 р., відчуваючи, що досить скоро може втратити владу, звернувся до імператора Священної Римської імперії Рудольфа, ворога Англії, з проханням прийняти його у підданство [18, с. 177]. Звичайно, такий хід з боку молдавського господаря завдав значного удару по авторитету англійського посла Е. Бартона, проте це аж ніяк не зменшило дипломатичну активність Англії у справі зведення на престол вигідних їй претендентів, яка в наступні століття значно зростає [20, с. 95].

Неабиякий вплив на внутрішньополітичне життя Молдавії через своїх креатур на престолі князівства мала Річ Посполита. Активність цієї сусідньої країни на зовнішньополітичній арені стосовно молдавських справ не обмежувалася лише демаршами послів в Стамбулі. Прагнучи залишити Молдавію у сфері свого впливу, дії польських правителів нерідко призводили до військових конфліктів з безпосереднім сюзереном Молдавії – Османською імперією. Втручання Речі Посполитої, так само як і інших країн, мали загалом негативні наслідки у державно-церковних відносинах Молдавії, за винятком утвердження в 1595 р. на молдавському престолі, внаслідок польської збройної інтервенції, представника боярського роду Могил². Могили правили в Молдавії, із незначними перервами, близько 30 років. Вони були палкими захисниками православ'я і вибудовували державно-церковні відносини на основі візантійського принципу „симфонії”. На відміну від окремих своїх попередників, зокрема Іоанна Якоба Геракліда, Івоні Лютого, Арона Тирана, вони не лише не зазіхали на права місцевої Православної Церкви, але й вирізнялися щедрими пожертвами монастирям, широкомасштабною ктиторською діяльністю та сприянням в розбудові єпархіальних структур Молдавської митрополії, адже

¹ У Стамбулі Петро, прозваний Козаком, сприймався як протеже Речі Посполитої.

² Досить часто в історіографії зустрічається румунська транскрипція Мовіле, яка є більше автентичною при перекладі з румуномовних джерел.

Мал. 5. Князь О. Прозоровський (Худ. Д. Левицький).

саме в період правління воєводи Єремії Могили було засновано нову єпископську кафедру в місті Хуш.

Прихід до влади в Молдавії, внаслідок втручання з боку Речі Посполитої, одного з перших господарів з династії Могил-Єремії досить докладно описано літописцями. Після того, як за допомогою трансільванського князя Сигізмунда Баторія був скинутий з престолу Арон Тиран, а замість нього поставлений правити Молдавією Штефан Резван, польський король Сигізмунд

Мал. 6. Король Польщі Сигізмунд III Ваза.

III Ваза вирішив втрутитися в молдавські справи [26, с. 157]. За свідченням літописця Мирона Костіна, королівські війська „виступивши скорим походом із Землі Ляшської проти Резвана воєводи, вигнали його. І поставили від себе господарем Єремію Мовіле воєводу, наче він був обраний боярством всієї країни. І для більшої безпеки посадили у всіх фортецях ляхів служивих при зброї” [4, с. 16]. Ця зміна правителів Молдавії знайшла відображення і в османських хроніках. Сучасник подій турецький хроніст та історик Мустафа Селанікі писав, що Єремія „несподівано атакував, із своїм військом та з допомогою польського короля, невірною відступника званого Резваном, який був очільником військ проклятого Міхая, воєводи Царе

Роминешть”¹ [8, с. 376]. Таке військове втручання, на думку радянського молдавського дослідника Д. Драгнева, було зумовлене й тим фактом, що султан вирішив перетворити Молдавію на пашалик [18, с. 178]. Водночас, перебування на молдавському престолі прогабсбурзького господаря Штефана Резвана (креатури трансільванського князя) було небажаним для Речі Посполитої. Відверте втручання Польщі в молдавські справи викликало обурення в Стамбулі. До Молдавії було відправлено військо кримського хана Казі Гірея, підкріплене 2000 яничарів на чолі з Синан-пашею [18, с. 180; 4, с. 16]. В результаті військового зіткнення татарсько-турецьких військ з військами канцлера Яна Замойського та воєводи Єремії Могили в 1595 р. був укладений взаємовигідний компромісний договір. За умовами цього договору, як свідчив літописець Мирон Костін, „...Єремія воєвода залишається правителем країни – данником Імперії Турецької і дані-біра, яка збирається кожен рік, як воно й раніше було згідно з давнім звичаєм. А хану Кримському щорічно підносить він дари і медом, і підношеннями різними, і сім містечок відходять в ханський улус в Буджаку. Військо ж ляське, щоб в Молдавію більше не заходило. Посольство ж польське відправляється до двору султана, щоб цей мир закріпити договором. Хану же такі умови були поставлені: статути та прапори віддати в руки Єремії воєводи, і Хан погоджується з тим, і при дворі султана виклопоче, щоб не було змінено це правління до його закінчення по смерті правителя” [4, с. 17]. З метою ратифікації польсько-татарського договору обидві сторони здійснили низку політичних демаршів у Стамбулі [17, с. 68]. Таким чином, в результаті втручання Речі Посполитої у внутрішні справи Молдавського князівства до влади на досить тривалий період прийшла пропольськи налаштована династія Могил (Мовіле), політика якої стосовно Православної Церкви сприяла більш тісній взаємодії державних та церковних структур і навіть може служити еталоном у відносинах між ними на молдавському ґрунті.

Прихід до влади в Молдавії в 1634 р. протурецьки налаштованого господаря Васіле Лупу (1634-1653 рр.) на певний час призупинив часту зміну правителів князівства. Цей воєвода, завдяки щедрим

¹ Тут йдеться про господаря Валахії Міхая II Хороброго (Вітязула).

подарункам та підкупам, забезпечив собі підтримку з боку султана, а також фанаріотів, які набирали все більшої ваги в Османській імперії та у Константинопольського патріарха. Правління Васіле Лупу залишило глибокий слід у державно-церковних відносинах. При ньому був споруджений в Яссах храм Трьох Святителів. За його безпосередньої участі до Молдавії були перенесені моці преподобної Параскеви Сербської, яка подібно до святого великомученика Іоанна Нового Сучавського, стала духовною покровителькою Молдавської землі. „Польська партія” молдавських бояр, як слушно зауважує молдавський історик П. Шорніков, припинила своє існування наприкінці XVII ст., коли в 1691 р. за наказом господаря Костянтина Кантемира було страчено її лідерів гетьмана Величка Костіна та його брата великого логофета і літописця Мирона Костіна [24, с. 106].

Деяко іншим за характером, проте не менш важливим за значенням, зовнішньополітичним чинником, який суттєво вплинув на внутрішньополітичне життя Молдавії, виступала Московська держава, яка в 1721 р. стала Російською імперією. Її зовнішня політика та неабияка воєнна активність щодо захоплення нових територій та ринків збуту спричинила поступове втягнення до сфери інтересів Москви також і Молдавського князівства. Безперечно, вплив Московської держави на політичне життя Молдавської землі мав місце ще у XVI-XVII ст.

Це виявлялося в її неофіційному статусі покровителя Молдавії, коли молдавські представники шукали підтримки одновірців у боротьбі проти Османської імперії, що знайшло підтвердження у грамотах господарів, які від імені всієї країни просили московського царя взяти в підданство на „віки вічні” й присягали йому на вірність. Показовою в цьому плані є дипломатична місія Молдавського митрополита Гедеона в 1656 р. до Москви, коли члени молдавської делегації, відповідно до вказівок господаря Георгія Штефана, присягнули на вірність московському царю [5, с. 385]. Але про якісь реальні кроки щодо справжнього підданства Молдавії Москві у XVII ст. йтися не могло. По-іншому склалася ситуація в Карпато-Дунайському регіоні в XVIII-XIX ст., коли російські війська не лише заходили, як це сталося у вересні 1709 р. в Чернівецькій волості, але й тривалий час перебували на території

Мал. 7. Султан Селім III.

Молдавського князівства в ході російсько-турецьких війн. При цьому, вигнавши турків з Молдавії, російське військо командування встановлювало на певний період князівстві тимчасову російську адміністрацію, що суттєво позначилося на місцевих державно-церковних взаєминах. Зокрема, після завершення війни з Османською імперією (1828-1829 рр.) російською військовою адміністрацією на чолі з генералом П.Д. Кисельовим в 1832 р. було впроваджено в Молдавському князівстві „Органічний регламент” [9]. Згідно з цим актом, в князівстві передбачалося проведення адміністративних реформ,

що було прямим втручанням у внутрішнє життя Молдавії. Впровадження регламенту, який вважається першою конституцією князівства, в підсумку привело до реорганізації політичної системи Молдавської землі шляхом утворення окремих законодавчих, виконавчих та судових інстанцій. Безумовно, такий поділ функцій спричинив зменшення впливу Православної Церкви в адміністративній та судовій сферах. По суті це був перший крок по відокремленню Церкви від держави, що означало набуття Молдавським князівством виключно світського характеру. В той же час, цим регламентом було зобов'язано вносити ряд податей в князівську скарбницю не лише монастирям, присвяченим Святим місцям Сходу, але й місцевим обителям, які залежали від Молдавського митрополита та єпархіальних архієреїв [15, с. 155].

Таким чином, впровадження „Органічного регламенту” вело до поступового руйнування візантійського принципу „симфонії влад”, що до того панував у сфері державно-церковних відносин.

Окремо варто зупинитися на питанні утвердження Росії як офіційного покровителя Молдавії. Вперше, цей статус був закладений в умовах Кучук-Кайнарджийського миру 1774 р. [13, с. 355]. Також він був підтверджений умовами Айнало-Кавакської конвенції від 10 (21) березня 1779 р. Зокрема, у 1-й її статті закріплювався за Росією статус покровителя князівства, а у 7-й – Осяйну Порту зобов’язано повернути земельні володіння монастирям біля Хотина, Бендер, Браїли та інших місць [6, с. 801-804]. Крім того, є підстави вважати, що при укладанні перемир’я російські дипломати часто оперували так званими капітуляціями – правами автономії Молдавії, які були надані з боку Порти князівству ще в 1511-1513 рр. Хоча їх реальне існування було піддане сумніву сучасною російською дослідницею Л. Семеновою [2, с. 6-7], наведемо для прикладу одну з таких капітуляцій, яка була виявлена та опублікована спершу французьким публіцистом Ф. Колсоном в 1839 р., а потім М. Когелнічану. Основні положення її зводилися до того, що:

1. Порта визнає Молдавію вільною незалежною державою.
2. Православна релігія в Молдавії ніколи не буде заборонена чи переслідуватися: народ може вільно відвідувати свої церкви, як і раніше
3. Порта зобов’язується захищати Молдавію від усякої агресії, не порушувати її права та територію.
4. Молдавія буде керуватись своїми законами, без втручання Порти в життя країни.
5. Господарі обираються підданими пожиттєво й затверджуються падишахом Порти.
6. Молдавським господарям дозволено мати найману армію зі свого населення чи зі сторони до 20 тис.
7. Молдаванам надається можливість утримувати в Константинополі резиденцію й свого представника, а також церкву.
8. Турки не можуть володіти чи купувати землю в Молдавії, не мають право володіти маєтками, домами, посилати туди хоча б одного сина.

9. На знак підкорення господар повинен щорічно передавати Порті через двох бояр із Молдавії по 4000 золотих, 40 коней и 40 маток бджіл в якості подарунка.

10. У разі війни господарі Молдавії зобов'язані посилати за вимогою Порти війська для участі в кампаніях [19, с.38].

Звичайно, після встановлення сюзеренітету Порти над Молдавією пункти 1, 5 та 6 було змінено. Передусім, господар втрачав право на власне військо й, що найбільш важливо, обирався на певний термін, який поступово скорочується (спочатку на три роки, а вже наприкінці XVII – на початку XVIII ст. – на один рік). Це, безумовно, спричинило часту зміну господарів, яка протягом XVI-XVII ст. в Молдавії стала звичним явищем, та призвела, в більшості випадків, до приходу до влади в князівстві таких правителів, які посягали на права та майно місцевої Православної Церкви. Втім, незважаючи на сумнівність такого роду капітулів, низка наведених у них пунктів, справді могли мати місце при підписанні перемир'я між Османською та Російською імперіями. Крім розглянутих вище втручань з боку іноземних держав держав у внутрішньополітичне життя Молдавії, на окрему увагу заслуговує французький чинник та його впливи. Завдяки успішним діям своїх дипломатичних представників в Стамбулі, Франція впродовж XVIII-XIX ст. також нерідко домагалася посадити на престол Молдавії вигідних їй кандидатів. Безумовно, цьому сприяло виняткове становище французьких послів у Високій Порті, які могли втручалися у державні справи Османської імперії.

У свою чергу, господарі-фанаріоти, будучи освіченими людьми, прихильниками французького Просвітництва та вмілими дипломатами, намагалися підтримувати тісні зв'язки з членами французьких дипломатичних місій, виконуючи при цьому роль їхніх агентів у відносинах із Портою. Зокрема, відомо, що першим з господарів-фанаріотів, хто постачав інформацію французькому посольству, був Ніколає Марокордат [25, с. 29]. Франція цінувала своїх прихильників. Так, у разі усунення султаном профранцузького господаря від влади в Молдавії, французькі послы здійснювали дипломатичні демарші в Стамбулі з метою його повернення на молдавський престол [18, с. 280].

Задля успішної роботи своїх агентів, Франція наприкінці XVIII ст. відкрила своє консульство в Молдавському князівстві, а при господарі в Яссах перебував французький секретар [11, с. 157; 14, с. 90; 18, с. 281]. Втім, це не було перепоною для молдавських господарів щодо налагодження таємних зносин з Росією, Австрією, Пруссією та іншими європейськими країнами. На початку XIX ст. дипломатичний тиск на Порту з боку французького імператора Наполеона Бонапарта призвів до того, що султан Селім III усунув з молдавського престолу Олександра Морузі, а на його місце був призначений профранцузький господар Скарлат Каллімакі [12, с. 30]. Безумовно, становище останнього в Молдавії було нетривким, але факт його призначення падишахом дає підстави стверджувати про значний політичний вплив Франції в регіоні.

Про зацікавленість французької дипломатії справами Молдавії на початку XIX ст. свідчить прагнення її представників продовжити свою роботу на території князівства навіть в період перебування там російських військ. Як видно з листування генерал-фельдмаршала князя О. О. Прозоровського та Дивану Молдавії, в травні 1809 р. секретар французького консульства в Бухаресті Г. Леду надіслав листа в Молдавський Диван з проханням дозволити драгоману віце-консульства в Галаці Дапіту вільно перебувати в цьому місті для користі французьких підданих [1, арк. 1-2]. З наведеного свідчення стає зрозумілим, що таке рішення Диван не міг прийняти без погодження з головнокомандувачем російської армії в Молдавії князя Прозоровського. Результатом цього листування стало надання дозволу французькому драгоману Дапіту перебувати на території Молдавського князівства, про що Диван Молдавії повинен був повідомити Г. Леду [1, арк. 1-2].

У 30-х рр. XIX ст. Франції довелося зіткнутися в цьому регіоні з економічними та політичними інтересами Росії, Австрії й Англії, що спричинило появу на території Молдавії низки торгових будинків. Зокрема, в Галаці осідають брати Педамонті (які здійснювали торгові операції з Марселем, Ніццою, Тулоном, Кале та Алжиром) та брати Панді Арженти (торгували з Одесою, Константинополем, Смирною, Марселем та Лондоном) [16, с. 117]. Доречно буде зауважити, що активні дії французької політики щодо Молдавії простежувалися й після завершення

Мал. 8. Султан Сулейман I Кануні
(Гравюра XVI ст.).

Кримської війни 1856 р. Маючи на меті створення кола прихильних до Франції малих держав на Балканському півострові та розраховуючи не лише на політичні, а й на економічні вигоди, французькі дипломати сприяли об'єднавчим прагненням Молдавії та Валахії. Саме підтримка вимог прихильників об'єднання в Дунайських провінціях Османської імперії, на думку сучасного українського дослідника І. Чанцова, стала першим великим зовнішньополітичним кроком по закінченні Східної війни [23, с. 91-92.]. Як результат, політичні акції Франції та Росії сприяли обранню спочатку на Молдавський, а потім на Валаський престоли полковника Олександра Іонна Кузи. Цей крок, в подальшому, заклав основи єдиної Румунської держави [17, с. 97]. Отже, проаналізовані матеріали дозволяють констатувати, що зовнішні

впливи в реаліях XVI-XIX ст. зводилися до дипломатичного та військового втручання іноземних держав у внутрішньополітичне життя Молдавії, що досить часто призводило до негативних наслідків у взаєминах влади та Церкви. Оскільки перебування в різних ідеологічних площинах правителів-чужинців, які не виявляли прихильності до православ'я та молдавських православних ієрархів, вело до нехтування такими господарями правами Церкви, а також до посягань на її матеріальні блага.

На початку XIX ст. існуюча політико-правова модель управління Молдавії зазнала кардинальних змін. Зокрема, внаслідок російсько-турецьких війн та встановлення російського протекторату над Молдавським князівством, роль місцевої Православної Церкви у державному управлінні країни була зведена до мінімуму прийняттям „Органічного регламенту 1832 р.". Передусім, це стосувалося обмеження участі Церкви в адміністративній та судовій сферах. Водночас процеси, які почалися після цього, стали першим кроком до відокремлення Церкви від держави і, як наслідок, набуття Молдавським князівством цілком світського характеру.

Джерела та література: 1. Arhiva Națională Republica Moldova. – Fond 1. „Сенаторы, председательствующие в Диванах Молдовы и Валахии (1808 – 1830)”. – Dosar 907.– File 2.; 2. Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии: Документы и материалы / авторы и составители Л. Е. Семенова, В. Н. Виноградов, М. Д. Ерещенко, Т. А. Покивайлова. – М.: Издательство „Индрик”, 1996. – 380 с.; 3. Кантемир Д. Описание Молдавии / Дмитрий Кантемир. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1973. – 222 с.; 4. Костин М. Летопись земли Молдавской / Мирон Костин; пер. с молд.: Михаила Лупашко. – Кишинев: Б. и., 2014. – 192 р.; 5. Полное собрание законов Российской империи съ 1649 года. Т. I. Съ 1649 по 1675. – СПб.: В типографии Второго отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. – 1043 с.; 6. Полное собрание законов Российской империи съ 1649 года. Т. XX. Съ 1775 по 1780. – СПб.: В типографии Второго отделения Собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1830. – 1046 с.; 7. Славяно-молдавские летописи XV – XVI вв. / сост. Ф. А. Грекул. – М.: Наука, 1976. – 151 с.; 8. Cronicarii greci cariі au scris despre Români țin epoca fanariota (textul grecesc și traducerea românească) / traducerea Constantin Erbiceanu. – București: tipografia Cărților Bisericescă, 1888. – 361 p.; 9. Regulament Organicesc prințatului al Moldovii. – Iași: Olympia, 1935. – 593 p.; 10.

Ureche G., Costin M., Neculce I. Letopisețul Țării Moldovei...: Cronici / Ingr. Textelor, glosar și indici de Tatiana Celac. – Chisineu: Huperion, 1990. – 638 p.; **11.** Борецькій-Бергфельдъ Н. Исторія Румынії / Николай Борецькій-Бергфельдъ. – СПб.: Изданіе Акц. Общ. „Брокгаузъ-Ефронъ”. – 218 с.; **12.** Гросул В. Бухарестский мир 1812 г. и формирование новой юго-западной границы России / Владислав Гросул // Русин. – Кишинев: Русь, 2012. – №1(27). – С. 27-61; **13.** Дружинина Е. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение) / Е. И. Дружинина. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1955. – 368 с.; **14.** История республики Молдова. С древнейших времен до наших дней / Ассоциация ученых Молдовы им. Н. Милеску-Спэтару. – Кишинев: типография „Elan poligraf” 2002. – 360 с.; **15.** Курганов Ф. наброски и очерки по истории Румынской Церкви / Ф. А. Курганов. – Казань: Тип. Имп. Ун-та, 1899. – 1048 с.; **16.** Международные отношения на Балканах (1830–1856 гг.) / Отв. ред. В. Н. Виноградов. – М.: Наука, 1990. – 350 с.; **17.** Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV–XVI ст. / отв. ред. И. Б. Греков. – М.: Наука, 1984. – 300 с.; **18.** Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя треть XIV – начало XIX вв.) / Отв. ред. Д. М. Драгнев. – Кишинев, 1987. – 464 с.; **19.** Репида Л. Суверенная Молдова: история и современность / Л. Репида. – Кишинев: Центр. тип., 2008. – 383 с.; **20.** Сыч А. Молдавия в планах английской дипломатии в конце XVI в. / Александр Сыч // Русин. – Кишинев: Русь, 2010. – №2(20). – С. 90-97; **21.** Сыч А. Английская дипломатия и страны Восточной и Юго-Восточной Европы в конце XVI в. / Александр Сыч // Средние века. Выпуск 54. – С. 151-168; **22.** Суттнер Э. Христианство Востока и Запада. В поисках зримого проявления единства (серия История Церкви) / Эрнст Суттнер. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – 322 с.; **23.** Чанцов И. Дунайські князівства та політика Франції 1856–1870 рр. (За матеріалами російської публіцистики) / І. Чанцов // Записки історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2008. – Вип. 19. – С. 349-357; **24.** Шорников П. Геополитический выбор Молдавии: Венгрия, Польша, Россия? / Петр Шорников // Русин. – Кишинев: Русь, 2011. – №1(23). – С. 7-15; **25.** Iorga N. Istoria relațiilor Române – Antologie / N. Iorga. – București: Editura emne, 1995. – 294 p.; **26.** Iorga N. Originea lui Ștefan Răzvan; Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul dela Constantinopol / N. Iorga. – București: Cultura națională, 1930. – 163 p.; **27.** Rezachevici C. Enciclopedia domnilor români. Part. 1. Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova. / Constantin Rezachevici. – București: Editura enciclopedica, 2001. – Vol. 1; Secolele XIV-XVI. – 861 p.